Toni Šušak[a]
Davor Filipović[b]
Mario Filipović[c]

JEL klasifikacija: G34, M42
Prethodno priopćenje
https://doi.org/10.32910/ep.76.1.5

Odnos ključnih revizijskih pitanja i učinkovitosti revizijskog odbora nakon promjene revizijske regulative

Sažetak

Stupanjem na snagu novog Zakona o reviziji predstavljene su mnoge promjene u revizorskoj profesiji, među kojima je i unaprjeđenje položaja revizijskog odbora od kojeg se očekuje visoka razina kompetencije tijekom suradnje s eksternim revizorom. U ovom radu fokus je postavljen na ključna revizijska pitanja koja neovisni revizori ističu u svojim izvješćima pa je stoga temeljni cilj podrazumijevao istraživanje odnosa njihovog broja s učinkovitošću tog odbora u svjetlu promjena revizijskog zakonodavstva. U istraživački uzorak uključena su dionička društva koja su kotirala na Zagrebačkoj burzi za koja su pribavljeni podaci u razdoblju od 2016. do 2018., a istraživački modeli procijenjeni su korištenjem panel analize. Rezultati istraživanja pokazali su da je nakon stupanja na snagu novog Zakona o reviziji odnos broja objavljenih ključnih revizijskih pitanja i učinkovitosti revizijskog odbora negativniji, slično kao i kod odnosa broja objavljenih ključnih revizijskih pitanja i ustrojavanja revizijskog odbora što je ujedno i temeljni znanstveni doprinos istraživanja.

Ključne riječi: ključna revizijska pitanja, panel analiza, revizijski odbor, Zakon o reviziji

[a] T. Šušak, dr. sc., docent, Sveučilište u Splitu, Sveučilišni odjel za forenzične znanosti (e-mail: toni.susak@forenzika.unist.hr).
[b] D. Filipović, dr. sc., redoviti profesor, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet (e-mail: dfilipovic@efzg.hr).
[c] M. Filipović, dr. sc., docent, Sveučilište u Splitu, Pomorski fakultet (e-mail: mfilipovi@pfst.hr). Rad je primljen u uredništvo 01.03.2024. godine, a prihvaćen je za objavu 23.04.2024. godine.

1. UVODNA RAZMATRANJA

Detaljnija analiza zadaća revizijskog odbora propisanih Zakonom o reviziji (Narodne novine, 2017) upućuje na stanovit potencijal tog tijela korporativnog upravljanja u kontekstu kvalitete financijskog izvještavanja. Njegovo postojanje u pravnim osobama od javnog interesa bitan je element kvalitetnog i sa zakonom usklađenog poslovanja. U rezultatima istraživanja koje je proveo Segal (2019), uz direktore trgovačkog društva, revizijski odbor apostrofiran je kao tijelo najupućenije u pojedinosti financijskih izvještaja. Spomenuti odbor ima i nadzornu ulogu u pogledu eksterne revizije, a posljedično i glede ključnih revizijskih pitanja (Abu i Jaffar, 2020) zbog čega se naziva „jednim od ključnih nadzornih elemenata internog korporativnog upravljanja" (DeFond i Zhang, 2014, u Velte, 2020, str. 187). Zbog toga se očekuje da „potakne revizora na uključivanje informativnih ključnih revizijskih pitanja u revizijsko mišljenje" (Velte, 2018, str. 748) i „zahtijeva strogu eksternu reviziju zato jer eksterni revizor pruža potporu revizijskom odboru u njegovim nadzornim aktivnostima" (Velte, 2018, str. 749). Ipak, poslovna praksa po pitanju ovog odbora nerijetko odstupa od teorijskih zamisli i pravnih propisa, ponajviše zbog ugrožene neovisnosti djelovanja.

Zakon o reviziji, koji je stupio na snagu prvog dana siječnja 2018., rezultirao je dodatnim potencijalom u smislu stručnosti, neovisnosti i samostalnosti rada revizijskog odbora (Narodne novine, 2017). Istraživanje revizijskog odbora u kontekstu regulativnih promjena proveli su Wahhab i AL-Shammari (2021) i utvrdili njihovu značajnost u pogledu odnosa spomenutog odbora i kvalitete financijskog izvještavanja. Za razliku od njihovog rada, fokus ovog istraživanja više je usmjeren na eksterne mehanizme korporativnog upravljanja, preciznije eksternu reviziju u kontekstu objave ključnih revizijskih pitanja koja su sastavni dio njihovih izvješća. Stoga je predmet ovog istraživanja odnos broja ključnih revizijskih pitanja objavljenih u izvješću neovisnog revizora i učinkovitosti tog odbora u svjetlu promjena revizijskog zakonodavstva.

Znanstveni doprinos rada, koji je elaboriran u zaključku rada, podrazumijeva analizu djelovanja novog Zakona o reviziji, nakon njegovog službenog stupanja na snagu, u kontekstu odnosa broja ključnih revizijskih pitanja u izvješću neovisnog revizora s učinkovitošću djelovanja revizijskog odbora, kao i ustrojavanjem revizijskog odbora. Također, u istraživanju temeljnog odnosa korišten je obuhvatan indeks učinkovitosti revizijskog odbora.

Rad je strukturiran na sljedeći način – u prvom poglavlju iznesena su uvodna razmatranja o revizijskom odboru, ključnim revizijskim pitanjima i promjenama revizijskog zakonodavstva, drugo poglavlje sadrži pregled najvažnijih istraživanja odnosa ključnih revizijskih pitanja s karakteristikama i/ili djelovanjem revizijskog odbora, a u trećem poglavlju prikazani su obuhvat istraživačkog uzorka, način formiranja mjere učinkovitosti revizijskog odbora, statistička metodologija i model istraživanja. U četvrtom poglavlju prikazani su rezultati istraživanja, a u posljednjem poglavlju iznesen je zaključak temeljem rezultata istraživanja.

2. PRETHODNA ISTRAŽIVANJA

U ovom poglavlju pružen je prikaz prethodnih istraživanja u kojima je razmatran temeljni odnos ovog rada. Budući da su ključna revizijska pitanja u revizijsku regulativu uvedena tek prije nekoliko godina, nema mnogo znanstvenih radova u kojima je istraživan revizijski odbor u kontekstu ključnih revizijskih pitanja. Ako se tomu pridoda činjenica da je u ovom radu uključena i moderatorska varijabla promjene revizijskog zakonodavstva, slični radovi, prema saznanju autora, nisu prethodno objavljivani.

Velte (2018) je promatrao spolnu raznolikost revizijskih odbora koristeći uzorak trgovačkih društava koja su na londonskom tržištu kapitala kotirala u razdoblju od 2014. do 2015. Rezultati njegovog istraživanja upućuju na pozitivnu povezanost udjela žena u revizijskom odboru i čitljivosti ključnih revizijskih pitanja (Velte, 2018).

Velte (2020) nastavlja svoje istraživanje odnosa ključnih revizijskih pitanja i revizijskog odbora razrađujući njegovu stručnost u području financija i njegovo znanje o industriji kojoj društvo u kojem djeluje pripada. Uzorak je identičan kao u njegovom istraživanju iz 2018., s time da je ovaj

put obuhvatio duže vremensko razdoblje (od 2014. do 2017.). Rezultati su pokazali da obje spomenute varijable pozitivno utječu na čitljivost ključnih revizijskih pitanja, a njihova istovremena prisutnost stvara sinergijski učinak snažniji od njihovog pojedinačnog djelovanja.

Wuttichindanon i Issarawornrawanich (2020) su, među ostalim, istraživali odnos revizijskog odbora i ključnih revizijskih pitanja na uzorku trgovačkih društava čije su dionice bile uvrštene na tržište kapitala u Tajlandu koje uglavnom karakterizira koncentrirano obiteljsko vlasništvo (Rahman i sur., 2010, u Wuttichindanon i Issarawornrawanich, 2020). Rezultati su pokazali da je „uloga revizijskog odbora u objavljivanju ključnih revizijskih pitanja nesignifikantna u tajlandskim uzorcima, dok je uloga odbora statistički signifikantna u zapadnjačkim uzorcima" (Wuttichindanon i Issarawornrawanich, 2020, str. 563). Kao referentne države sa Zapada u kojima koncentracija vlasništva nije na tako visokoj razini uzeli su Ujedinjeno kraljevstvo, Brazil i europske države (Wuttichindanon i Issarawornrawanich, 2020).

Abu i Jaffar (2020) istraživanje su proveli na uzorku trgovačkih društva koja su kotirala na malezijskom tržištu kapitala u 2016. Osim razmatranja tih stavki pojedinačno, za procjenu učinkovitosti revizijskog odbora koristili su indeks sastavljen od tri stavke – financijske stručnosti, održanih sastanaka i neovisnosti (Abu i Jaffar, 2020). Utvrdili su da „samo trgovačka društva koja imaju učestale sastanke revizijskog odbora mogu smanjiti broj ključnih revizijskih pitanja" (Abu i Jaffar, 2020, str. 1). Svojim istraživanjem su „pružili uporište glede uloge učinkovitosti revizijskog odbora prilikom smanjivanja agencijskog problema između menadžera i dioničara" (Abu i Jaffar, 2020, str. 1).

Slično kao i Velte (2020), Zhang i Shailer (2022) istražuju ključna revizijska pitanja u kontekstu stručnosti revizijskog odbora u području računovodstva i industrije kojoj društvo u kojem taj odbor djeluje pripada, ali pridodaju još i značajna pitanja o kojima revizijski odbor mora izvještavati sukladno kodeksu korporativnog upravljanja koji je na snazi u Ujedinjenom Kraljevstvu. Zbog toga je Ujedinjeno Kraljevstvo u trenutku pisanja rada bilo „jedina jurisdikcija koja zahtijeva od revizora i revizijskih odbora da javno objave materijalna pitanja koje smatraju ključnim pitanjima financijskog izvještavanja" (Zhang i Shailer, 2022, str. 151). Rezultati su pokazali negativnu povezanost navedenih aspekata stručnosti revizijskog odbora i broja ključnih revizijskih pitanja (Zhang i Shailer, 2022).

Al Lawati i Hussainey (2022, str. 1) su na uzorku financijskih društava uvrštenih na omansko tržište kapitala u šestogodišnjem razdoblju od 2014. do 2019. utvrdili da tzv. „preklopljeno članstvo revizijskog odbora" „pozitivno utječe na objavu ključnih revizijskih pitanja zbog prelijevanja znanja koje je rezultat rada u više odbora", što su naveli kao znanstveni doprinos.

Mah'd i Mardini (2022) su, istražujući uzorak trgovačkih društava koja su poslovala u odabranim državama Bliskog istoka u razdoblju od 2017. do 2020., utvrdili pozitivnu povezanost ključnih revizijskih pitanja sa zastupljenošću ženskih članova revizijskog odbora, kao i s financijskom stručnošću njegovih članova. Među zaključcima rada koji su značajni za poslovnu praksu naveli su da „učinkovitost revizijskog odbora ima važnu ulogu u smanjivanju potrebe revizora za objavom više ključnih revizijskih pitanja" (Mah'd i Mardini, 2022, str. 16).

Hussin, Salleh i Ahmad (2023) su proveli svojevrsni nastavak prethodno spomenutih Velteovih istraživanja (Velte, 2018, 2019, u Hussin i sur., 2023) u dijelu koji se odnosi na povezanost čitljivosti ključnih revizijskih pitanja i revizijskog odbora. U tom kontekstu, autori su utvrdili pozitivnu povezanost čitljivosti ključnih revizijskih pitanja i učestalosti sastanaka revizijskog odbora (Hussin i sur., 2023).

Bepari (2023) je analizirao utjecaj različitih karakteristika revizijskog odbora na ključna revizijska pitanja na tržištu kapitala u Australiji od 2017. do 2020. i zaključio da ženski članovi revizijskog odbora, kao i članovi koji posjeduju veća financijsko-računovodstvena znanja i znanja o industriji, „smanjuju broj i duljinu ključnih revizijskih pitanja" te pozitivno djeluju na eksterne revizore koji „objavljuju specifičnije informacije, identificiraju više ključnih revizijskih pitanja specifičnih za trgovačko društvo i izdaju čitljivija ključna revizijska pitanja" u njihovoj prisut-

nosti (Bepari, 2023, str. 152). S druge strane, za pravnu stručnost članova revizijskog odbora utvrdili su suprotna djelovanja po pitanju čitljivosti i specifičnosti ključnih revizijskih pitanja (Bepari, 2023).

Slično kao Bepari (2023), Boonlert-U-Thai i Suttipun (2023) su, na uzorku trgovačkih društava uvrštenih na tajlandsko tržište kapitala u razdoblju od 2017. do 2020., također istraživali odnos ključnih revizijskih pitanja i određenih karakteristika revizijskog odbora poput broja, neovisnosti i stručnosti njegovih članova te učestalosti njihovih sastanaka. Utvrdili su pozitivnu povezanost broja članova i broja sastanaka revizijskog odbora s brojem ključnih revizijskih pitanja te negativnu povezanost njegove financijske stručnosti s brojem ključnih revizijskih pitanja (Boonlert-U-Thai i Suttipun, 2023).

S obzirom na to da, prema saznanju autora, nema prethodnih radova u kojima je istraživan odnos između varijabli identičan kao u ovom radu, nije pretpostavljen smjer njihove povezanosti nego isključivo postojanje statističke značajnosti. Stoga su istraživačke hipoteze postavljene na sljedeći način:

H1a. Stupanje na snagu izmjena zakonskih odredbi o revizijskom odboru statistički značajno je djelovalo na odnos broja ključnih revizijskih pitanja u izvješćima neovisnog revizora i učinkovitosti revizijskog odbora.

H1b. Stupanje na snagu izmjena zakonskih odredbi o revizijskom odboru statistički značajno je djelovalo na odnos broja ključnih revizijskih pitanja u izvješćima neovisnog revizora i ustrojavanja revizijskog odbora.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Određivanje obuhvata istraživačkog uzorka

Početnim razmatranjem obuhvaćena je cjelokupna populacija trgovačkih društava koja su prvog dana listopada 2020. bila uvrštena na Uređeno tržište Zagrebačke burze (ukupno 103 društva). Iz početnog skupa izostavljena su trgovačka društva koja su sukladno Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti iz 2007. (Narodne novine, 2007) bila klasificirana u područje K – Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja, odnosno odjeljke 64 – 66,[1] trgovačka društva koja su uvrštena na navedeno tržište u 2020., trgovačka društva koja nisu imala javno objavljene godišnje upitnike Kodeksa korporativnog upravljanja ili izvješća neovisnog revizora u barem dvije poslovne godine koje su uključene u uzorak istraživanja. Sukladno tomu, konačni uzorak sastojao se od 65 društava za koja su prikupljene financijske informacije i podaci o mehanizmima korporativnog upravljanja za poslovne godine u razdoblju od 2016. do 2018. Poslovne godine koje su uslijedile nakon toga nisu razmatrane zbog donošenja novog Kodeksa korporativnog upravljanja (Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga [HANFA] i Zagrebačka burza [ZSE], 2019) i promjene obrasca godišnjeg upitnika Kodeksa korporativnog upravljanja.

3.2. Oblikovanje mjere učinkovitosti revizijskog odbora

U nastojanjima da se na što obuhvatniji način procijeni učinkovitost revizijskog odbora upotrijebljen je dio pitanja sadržanih u godišnjim upitnicima Kodeksa korporativnog upravljanja dostupnima na službenim mrežnim stranicama Zagrebačke burze. Oblikovan je indeks učinkovitosti revizijskog odbora (Tablica 1) uzimajući u obzir aspekte poput neovisnosti njegovih članova i njegovog djelovanja u pogledu financijskog izvještavanja društva, sustava unutarnje kontrole i upravljanja rizicima, unutarnje revizije i vanjskog revizora.

Sva pitanja o revizijskom odboru podjednako su ponderirana, odnosno potvrdan odgovor vrednovan je s jednim bodom, dok se ukupna vrijednost indeksa učinkovitosti revizijskog odbora izračunavala zbrajanjem dodijeljenih bodova. Ako je vrijednost indeksa veća, očekuje se da će revizijski odbor u svom djelovanju biti učinkovitiji, a trgovačkim društvima s neustrojenim

[1] Društva koja pripadaju financijskom sektoru isključena su iz uzorka uslijed "svojstvenog financijskog izvještavanja" (Fera, Pizzo, Vinciguerra i Ricciardi, 2022, str. 200) te „dodatnih zahtjeva revizije i korporativnog upravljanja" (Velte, 2020, str. 188).

Tablica 1. Sastavnice indeksa učinkovitosti revizijskog odbora

Pitanje o revizijskom odboru	Broj bodova
Ustrojavanje revizijskog odbora	1
Većina neovisnih članova u revizijskom odboru	1
Praćenje integriteta financijskih informacija	1
Procjena kvalitete sustava interne kontrole i upravljanja rizicima	1
Rad na osiguranju učinkovitosti sustava interne revizije	1
Procjena potrebe za uspostavom interne revizije	1
Nadgledanje neovisnosti i objektivnosti eksternog revizora	1
Praćenje prirode i količine usluga koje nisu revizija	1
Izrada pravila o tome koje usluge revizorsko društvo može pružati društvu	1
Razmatranje učinkovitosti eksterne revizije i postupaka višeg rukovodećeg kadra	1
Maksimalna vrijednost indeksa učinkovitosti revizijskog odbora	**10**

Izvor: Izrada autora korištenjem dijela pitanja iz godišnjih upitnika Kodeksa korporativnog upravljanja javno objavljenih na službenim mrežnim stranicama Zagrebačke burze. Stavke u tablici su ukratko opisane – za potrebe detaljnijeg uvida u pitanja posjetiti mrežne stranice burze koje sadrže godišnje upitnike uvrštenih društava (primjerice, jedan od njih dostupan je na https://prev.zse.hr/default.aspx?id=93057) [pristupljeno: 9. 10. 2023.].

revizijskim odborom dodijeljena je nulta vrijednost.

3.3. Statistička metodologija i model istraživanja

Većina statističke analize provedena je korištenjem programskog jezika R (R Core Team, 2022) i dodatnih programskih paketa karakterističnih za rad u R okruženju poput „car paketa“ (eng. the car package) (Fox i Weisberg, 2019), „stargazer“ paketa (eng. the stargazer) (Hlavac, 2022) i „plm paketa“ (eng. The plm Package) (Croissant i Millo, 2008), dok su korelacijski koeficijenti izračunati s pomoću sofverskog paketa PAST 3.16 (Hammer, Harper i Ryan, 2001). Prilikom procjene korišten je panel model sa slučajnim efektom kojeg su vrijednosti Hausmanovog testa kvalificirale kao prikladnijeg u odnosu na panel model s fiksnim efektom budući da je p-vrijednost navedenog testa bila veća od granične vrijednosti utvrđene na razini od 0.05 (Elmarzouky, Hussainey, Abdelfattah i Karim, 2022).

U svrhu postizanja pouzdanije procjene regresijskog modela za sve nediskretne varijable uključene u model proveden je tzv. winsorizing postupak u sklopu kojeg je za jedan posto najvećih i najmanjih vrijednosti (tzv. stršeće varijable – eng. outliers) postavljena maksimalna odnosno minimalna vrijednost varijable preostalih vrijednosti (Zhang i Shailer, 2022). Modeli istraživanja mogu se izraziti formulama:

$$KRP_{i,t} = \beta_0 + \beta_1{*}RI_{i,t} + \beta_2{*}NZ_{i,t} + \beta_3{*}RI{*}NZ_{i,t} + \beta_4{*}VEL_{i,t} + \beta_5{*}POL_{i,t} + \beta_6{*}PNI_{i,t} + \beta_7{*}V4_{i,t} + \beta_8{*}KI_{i,t} + \beta_9{*}OS + \beta_{10}{*}ZIP + e_{i,t} \quad (1)$$

$$KRP_{i,t} = \beta_0 + \beta_1{*}RU_{i,t} + \beta_2{*}NZ_{i,t} + \beta_3{*}RU{*}NZ_{i,t} + \beta_4{*}VEL_{i,t} + \beta_5{*}POL_{i,t} + \beta_6{*}PNI_{i,t} + \beta_7{*}V4_{i,t} + \beta_8{*}KI_{i,t} + \beta_9{*}OS + \beta_{10}{*}ZIP + e_{i,t} \quad (2)$$

Modeli se razlikuju prema testnoj nezavisnoj varijabli koja se odnosi na revizijski odbor – u prvom modelu sadržan je indeks učinkovitosti revizijskog odbora, dok je u drugom modelu uključena varijabla koja naznačuje je li revizijski

odbor ustrojen. U modele je kao zavisna varijabla uključena KRPi,t = broj ključnih revizijskih pitanja istaknutih u izvješću neovisnog revizora, dok su kao nezavisne testne varijable uključene RIi,t = indeks kojim se aproksimira učinkovitost revizijskog odbora koji može poprimiti vrijednost u rasponu od nula do deset (vrijednost nula dodjeljuje se trgovačkim društvima koja nemaju ustrojen revizijski odbor), RUi,t = dihotomna varijabla kojom se iskazuje je li trgovačko društvo ustrojilo revizijski odbor (1 = revizijski odbor ustrojen; 0 = revizijski odbor nije ustrojen), NZi,t = dihotomna varijabla koja označava poslovne godine prije i poslije stupanja na snagu novog Zakona o reviziji (1 = godina u kojoj je primjenjivan novi Zakon o reviziji; 0 = godine u kojima novi Zakon o reviziji još nije stupio na snagu), RI*NZi,t = interakcijska varijabla između učinkovitosti revizijskog odbora i varijable kojom se označava je li u određenoj godini novi Zakon o reviziji bio na snazi i RU*NZi,t = interakcijska varijabla između varijable kojom se iskazuje je li trgovačko društvo ustrojilo revizijski odbor i varijable kojom se označava je li u određenoj godini novi Zakon o reviziji bio na snazi.

Nadalje, u kategoriji kontrolnih varijabli uključene su VELi,t = veličina trgovačkog društva izračunata kao prirodni logaritam ukupne aktive kojom društvo raspolaže, POLi,t = financijska poluga izračunata kao omjer ukupnih obveza i ukupne aktive, PNIi,t = povrat na imovinu (eng. Return on Assets – ROA) koji je iskazan kao omjer neto dobiti i ukupne aktive, V4i,t = dihotomna varijabla kojom se iskazuje pripadnost angažiranog revizorskog društva društvima Velike četvorke (1 = angažirano je revizorsko društvo koje pripada društvima Velike četvorke; 0 = angažirano je revizorsko društvo koje ne pripada društvima Velike četvorke), KIi,t = pokazatelj koji u omjer stavlja vrijednost kratkotrajne imovine i ukupne aktive, OSi,t = broj ovisnih subjekata i ZIPi,t = zalihe i potraživanja podijeljene s vrijednošću ukupne aktive.

U istraživački model inkorporirane su kontrolne varijable zbog potencijalno značajnog utjecaja na zavisnu varijablu istraživanja, odnosno broj ključnih revizijskih pitanja. Njihov odabir proveden je uzimajući u obzir učestalost pojavljivanja u dosadašnjim istraživanjima koja su razmatrala odnos između ključnih revizijskih pitanja i revizijskog odbora. Neke od najčešće korištenih varijabli su veličina trgovačkog društva (Fera i sur., 2022; Zhang i Shailer, 2022; Abu i Jaffar, 2020; Wuttichindanon i Issaraworrnrawanich, 2020), financijska poluga (Fera i sur., 2022; Zhang i Shailer, 2022; Abu i Jaffar, 2020; Wuttichindanon i Issaraworrnrawanich, 2020), mjere profitabilnosti trgovačkog društva poput povrata na imovinu (eng. Return on Assets – ROA), povrata na kapital (eng. Return on Equity – ROE), dobiti prije umanjenja iznosa kamata i poreza (eng. Earnings Before Interest and Taxes – EBIT) i ostvarivanja negativnog financijskog rezultata (Fera i sur., 2022; Zhang i Shailer, 2022; Abu i Jaffar, 2020; Wuttichindanon i Issaraworrnrawanich, 2020), angažman društva koje pripada revizorskim društvima Velike četvorke (Fera i sur., 2022; Abu i Jaffar, 2020), omjer kratkotrajne imovine i ukupne aktive (Fera i sur., 2022; Zhang i Shailer, 2022), broj ovisnih subjekata trgovačkog društva (Zhang i Shailer, 2022; Wuttichindanon i Issaraworrnrawanich, 2020) te zbroj vrijednosti zaliha i potraživanja stavljen u omjer s ukupnom aktivom (Zhang i Shailer, 2022; Wuttichindanon i Issaraworrnrawanich, 2020).

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U Tablici 2 prikazane su mjere deskriptivne statistike za varijable sadržane u istraživačkim modelima – minimalna i maksimalna vrijednost, prvi i treći kvartil te aritmetička sredina i medijan. Eksterni revizori trgovačkih društava uključenih u uzorak u svojim izvješćima prosječno su isticali približno 1.43 ključnih revizijskih pitanja, prosječna ocjena učinkovitosti revizijskog odbora iznosila je približno 5.77 od maksimalnih 10 bodova te je približno 78 posto društava imalo ustrojen revizijski odbor.

U svrhu identifikacije potencijalnog problema multikolinearnosti u procijenjenim panel modelima, izračunati su koeficijenti korelacije za sve nezavisne varijable u modelima (Tablica 3). Ispod zamišljene dijagonale koja ishodište ima u gornjem lijevom uglu tablice, a završava u donjem desnom uglu tablice nalaze se korelacijski koeficijenti za svaki od parova nezavisnih varijabli uključenih u korelacijsku matricu, dok se iznad dijagonale nalaze vrijednosti statističke značajnosti istih. Radi lakšeg praćenja, statistič-

Tablica 2. Mjere deskriptivne statistike varijabli uključenih u panel modele

Varijabla	Minimum	Prvi kvartil	Medijan	Arit. sredina	Treći kvartil	Maksimum
KRP	0	1	1	1.429	2	4
RI	0	5	7	5.769	8	10
RU	0	1	1	0.7849	1	1
VEL	7.833	8.431	8.840	8.859	9.129	10.307
POL	0.05578	0.27710	0.42235	0.45757	0.59471	1.09896
PNI	-0.4118770	-0.0048441	0.0160542	0.0003526	0.0424915	0.1370381
V4	0	0	1	0.6158	1	1
KI	0.01369	0.10201	0.30445	0.30257	0.45125	0.73918
OS	0	0	2	3.78	6	24
ZIP	0.003144	0.015647	0.158494	0.176542	0.314016	0.583973

Legenda: KRP = broj ključnih revizijskih pitanja; RI = indeks učinkovitosti revizijskog odbora (raspon od 0 do 10); RU = postojanje revizijskog odbora (1 = revizijski odbor ustrojen; 0 = revizijski odbor nije ustrojen); VEL = veličina trgovačkog društva (prirodni logaritam ukupne aktive), POL = financijska poluga (ukupne obveze/ukupna aktiva); PNI = povrat na imovinu (neto dobit/ukupna aktiva), V4 = Velika četvorka (1 = revizorsko društvo pripada Velikoj četvorki; 0 = revizorsko društvo ne pripada Velikoj četvorki), KI = kratkotrajna imovina/ukupna aktiva, OS = broj ovisnih subjekata i ZIP = zalihe i potraživanja/ukupna aktiva.

Izvor: Izračun autora.

Tablica 3. Korelacijski koeficijenti nezavisnih varijabli uključenih u panel modele

	RI	RU	NZ	VEL	POL	PNI	V4	KI	OS	ZIP
RI		0.00	0.26	0.00	0.11	0.02	0.10	0.54	0.00	0.61
RU	**0.87**		0.14	0.00	0.52	0.02	0.09	0.73	0.02	0.68
NZ	0.08	0.11		0.75	0.83	0.37	0.75	0.87	0.63	0.78
VEL	**0.39**	**0.33**	-0.02		0.66	0.007	0.00	0.94	0.00	0.61
POL	0.12	0.05	0.02	-0.03		0.00	0.30	0.14	0.00	0.00
PNI	**0.18**	**0.18**	-0.06	**0.19**	**-0.42**		0.61	0.95	0.95	0.20
V4	0.12	0.12	-0.02	**0.40**	0.08	-0.04		0.51	0.00	0.33
KI	0.05	0.03	-0.01	-0.005	0.11	-0.005	0.05		0.02	0.00
OS	**0.24**	**0.17**	-0.04	**0.40**	**0.26**	-0.005	**0.21**	**0.17**		0.00
ZIP	0.04	-0.03	0.02	-0.04	**0.34**	-0.09	0.07	**0.74**	**0.23**	

Legenda: RI = indeks učinkovitosti revizijskog odbora (raspon od 0 do 10); RU = postojanje revizijskog odbora (1 = revizijski odbor ustrojen; 0 = revizijski odbor nije ustrojen); NZ = poslovne godine s obzirom na novi Zakon o reviziji (1 = godina u kojoj je primjenjivan novi Zakon o reviziji; 0 = godine u kojima novi Zakon o reviziji još nije stupio na snagu); VEL = veličina trgovačkog društva (prirodni logaritam ukupne aktive), POL = financijska poluga (ukupne obveze/ukupna aktiva); PNI = povrat na imovinu (neto dobit/ukupna aktiva), V4 = Velika četvorka (1 = revizorsko društvo pripada Velikoj četvorki; 0 = revizorsko društvo ne pripada Velikoj četvorki), KI = kratkotrajna imovina/ukupna aktiva, OS = broj ovisnih subjekata i ZIP = zalihe i potraživanja/ukupna aktiva.

Izvor: Izračun autora.

Tablica 4. Koeficijenti faktora inflacije varijance

Varijabla	Model 1	Model 2
RI	1.728131	
RU		1.580128
NZ	4.594827	5.789046
RI*NZ	5.222544	
RU*NZ		6.423104
VEL	1.618014	1.556968
POL	1.651078	1.622986
PNI	1.390405	1.377674
V4	1.229134	1.234879
KI	2.337005	2.347535
OS	1.382138	1.383033
ZIP	2.660725	2.701992

Legenda: RI = indeks učinkovitosti revizijskog odbora (raspon od 0 do 10); RU = postojanje revizijskog odbora (1 = revizijski odbor ustrojen; 0 = revizijski odbor nije ustrojen); NZ = poslovne godine s obzirom na novi Zakon o reviziji (1 = godina u kojoj je primjenjivan novi Zakon o reviziji; 0 = godine u kojima novi Zakon o reviziji još nije stupio na snagu); RI*NZ = interakcijska varijabla između RI i NZ; RU*NZ = interakcijska varijabla između RU i NZ; VEL = veličina trgovačkog društva (prirodni logaritam ukupne aktive), POL = financijska poluga (ukupne obveze/ukupna aktiva); PNI = povrat na imovinu (neto dobit/ukupna aktiva), V4 = Velika četvorka (1 = revizorsko društvo pripada Velikoj četvorki; 0 = revizorsko društvo ne pripada Velikoj četvorki), KI = kratkotrajna imovina/ukupna aktiva, OS = broj ovisnih subjekata i ZIP = zalihe i potraživanja/ukupna aktiva.
Izvor: Izračun autora.

Tablica 5. Rezultati panel analize

Varijabla/ Model	Model 1	Model 2
RI	0.017 (0.024)	
RU		0.143 (0.178)
NZ	0.311 (0.213)	0.428* (0.244)
RI*NZ	-0.055* (0.032)	
RU*NZ		-0.540** (0.268)
VEL	0.491*** (0.167)	0.487*** (0.164)
POL	-0.340 (0.365)	-0.348 (0.363)
PNI	-1.330* (0.741)	-1.258* (0.743)
V4	-0.161 (0.153)	-0.159 (0.152)
KI	-0.352 (0.515)	-0.300 (0.514)
OS	0.037** (0.018)	0.038** (0.018)
ZIP	0.163 (0.709)	0.044 (0.712)
Konstanta	-2.801* (1.443)	-2.771* (1.416)

Legenda: *p < 0.1; **p < 0.05; ***p < 0.01; KRPi,t = broj ključnih revizijskih pitanja; RIi,t = indeks učinkovitosti revizijskog odbora (raspon od 0 do 10); RUi,t = postojanje revizijskog odbora (1 = revizijski odbor ustrojen; 0 = revizijski odbor nije ustrojen); NZi,t = poslovne godine s obzirom na novi Zakon o reviziji (1 = godina u kojoj je primjenjivan novi Zakon o reviziji; 0 = godine u kojima novi Zakon o reviziji još nije stupio na snagu); RI*NZi,t = interakcijska varijabla između RIi,t i NZi,t; RU*NZi,t = interakcijska varijabla između RUi,t i NZi,t; VELi,t = veličina trgovačkog društva (prirodni logaritam ukupne aktive), POLi,t = financijska poluga (ukupne obveze/ukupna aktiva); PNIi,t = povrat na imovinu (neto dobit/ukupna aktiva), V4i,t = Velika četvorka (1 = revizorsko društvo pripada Velikoj četvorki; 0 = revizorsko društvo ne pripada Velikoj četvorki), KIi,t = kratkotrajna imovina/ukupna aktiva, OSi,t = broj ovisnih subjekata i ZIPi,t = zalihe i potraživanja/ukupna aktiva.

Izvor: Izračun autora.

ki značajni korelacijski koeficijenti napisani su podebljanim brojkama.

S obzirom na to da je u obzir uzeta granična vrijednost koeficijenta korelacije 0.8 (Hair i sur., 2009, u Velte, 2020), može se konstatirati kako ne postoji problem multikolinearnosti u kontekstu nezavisnih varijabli uključenih u procijenjene modele. Jedini par varijabli čiji koeficijent nadilazi navedenu graničnu vrijednost je vrijednost koeficijenta korelacije između indeksa učinkovitosti revizijskog odbora i dihotomne varijable koja pokazuje je li društvo ustrojilo revizijski odbor, ali to nije relevantno s obzirom na to da su te varijable uključene u različite regresijske modele i da se obje odnose na revizijski odbor. S ciljem verifikacije zaključaka o multikolinearnosti donesenih temeljem korelacijskih koeficijenata sadržanih u Tablici 3, izračunati su i faktori inflacije varijance (eng. variance inflation factor) koji se smatraju „indikativnijom i preciznijom tehnikom" (Velte, 2020, str. 193). Rezultati dobiveni ovom tehnikom (Tablica 4) potkrjepljuju zaključke donesene temeljem korelacijskih koeficijenata s obzirom na to da maksimalna pojedinačna vrijednost iznosi približno 6.42, što je ispod granične vrijednosti 10 „koja se tipično koristi za identifikaciju problema multikolineranosti" (Neter i sur., 1996, u Zhang i Shailer, 2022, str. 168).

Rezultati dobiveni procjenom panel modela prikazani su u Tablici 5 koja sadrži regresijske koeficijente i pripadajuće standardne greške navedene u zagradama. Djelovanje stupanja na snagu novog Zakona o reviziji na odnos broja ključnih revizijskih pitanja objavljenih u izvješću neovisnog revizora i učinkovitosti revizijskog odbora statistički je značajno na razini signifikantnosti od 10 posto, dok je djelovanje stupanja na snagu novog Zakona o reviziji na odnos broja ključnih revizijskih pitanja objavljenih u izvješću neovisnog revizora i ustrojavanja revizijskog odbora statistički značajno na razini signifikantnosti od 5 posto. Preciznije, odnos broja ključnih revizijskih pitanja objavljenih u izvješću neovisnog revizora i učinkovitosti (odnosno ustrojavanja) revizijskog odbora negativniji je u razdoblju nakon stupanja na snagu novog Zakona o reviziji kojim su predstavljene promjene revizijske regulative glede revizijskog odbora. Tri kontrolne varijable imale su statistički značajan odnos sa zavisnom varijablom, odnosno brojem ključnih revizijskih pitanja – pozitivan odnos postoji u odnosu na varijable veličine trgovačkog društva i broja ovisnih subjekata, dok je odnos s varijablom povrat na imovinu negativan.

5. ZAKLJUČAK

Temeljni cilj ovog rada podrazumijevao je istraživanje odnosa broja ključnih revizijskih pitanja koja neovisni revizori uključuju u vlastita izvješća i učinkovitosti revizijskog odbora nakon stupanja na snagu novog Zakona o reviziji kojim su predstavljene promjene revizijske regulative glede revizijskog odbora. Rezultati su pokazali kako je nakon stupanja na snagu novog Zakona o reviziji odnos ovih dviju varijabli negativniji, odnosno što je učinkovitost revizijskog odbora veća očekuje se da će broj ključnih revizijskih pitanja istaknutih u izvješćima neovisnih revizora biti manji. Identično objašnjenje može se primijeniti i u slučaju ustrojavanja revizijskog odbora, odnosno nakon stupanja na snagu novog Zakona o reviziji odnos ovih dviju varijabli je negativniji. Drugim riječima, revizorska društva klijenata koji su imala osnovan revizijski odbor u prosjeku su objavljivala manji broj ključnih revizijskih pitanja nakon donošenja novog Zakona o reviziji. Ovi rezultati mogu upućivati na nižu razinu skeptičnosti eksternih revizora u pogledu klijenata koji imaju učinkovitije revizijske odbore nakon osnaživanja pozicije tih odbora odredbama Zakona o reviziji. Promjena odnosa još je intenzivnija kada se uspoređuju društva koja nemaju ustrojen revizijski odbor s društvima koja imaju ustrojen revizijski odbor. Dobiveni rezultati u skladu su s zaključcima istraživanja koja su proveli Zhang i Shailer (2022) i Bepari (2023), a koje je moguće svesti na zajednički nazivnik prema kojem veća razina stručnosti članova revizijskog odbora u području njegovog djelovanja pridonosi smanjivanju broja ključnih revizijskih pitanja objavljenih u izvješćima neovisnih revizora. Za razliku od navedenih istraživanja koja su u središte postavila karakteristike revizijskog odbora kao interne čimbenike, u ovom istraživanju fokus je usmjeren na eksterne čimbenike koji mogu pozitivno utjecati na percepciju eksternih revizora glede pouzdanosti revizijskog odbora.

U ovom radu je, koliko je autorima poznato, prvi put analizirano djelovanje stupanja na snagu novih zakonskih odredbi kojima se osnažuje položaj revizijskog odbora na odnos između broja ključnih revizijskih pitanja koja su uključena u izvješće neovisnog revizora i učinkovitosti revizijskog odbora odnosno ustrojavanja revizijskog odbora, što predstavlja znanstveni doprinos istraživanja. S obzirom na to da su u revizijsku regulativu uvedena tek prije nekoliko godina, tematika ključnih revizijskih pitanja relativno je neistražena. Znanstveni radovi u kojima je analiziran odnos revizijskog odbora s ključnim revizijskim pitanjima rijetki su, a budući da se u ovom radu temeljni odnos razmatra u kontekstu promjene revizijskog zakonodavstva, slični radovi, prema saznanju autora, nisu prije objavljivani. Navedena regulativna promjena predstavlja uključivanje eksternih čimbenika utjecaja u temeljni odnos kako je elaborirano u prethodnom odjeljku. Dodatni doprinos radu daje i specifičnost korporativnog okruženja Republike Hrvatske – u godinama koje su uključene u uzorak značajan udio trgovačkih društva nije imao osnovan revizijski odbor – isti se smanjivao tijekom trogodišnjeg razdoblja s približno 31 % (2016.) na približno 23 % (2018.) (HANFA, 2018) što je visoka stopa ako se ima u vidu da je osnivanje revizijskog odbora propisano kao zakonska obveza još u Zakonu o reviziji donesenom krajem 2005. (Narodne novine, 2005). Također, u istraživanju temeljnog odnosa korišten je obuhvatan indeks učinkovitosti revizijskog odbora oblikovan temeljem nekoliko pitanja o revizijskom odboru dostupnih u javno objavljenim godišnjim upitnicima Kodeksa korporativnog upravljanja Zagrebačke burze.

Literatura

Abu, N. A., Jaffar, R. (2020). Audit Committee Effectiveness and Key Audit Matters. Asian Journal of Accounting & Governance, 14, 1-12.

Al Lawati, H., Hussainey, K. (2022). The determinants and impact of key audit matters disclosure in the auditor's report. International Journal of Financial Studies, 10 (4), 107.

Bepari, M. K. (2023). Audit committee characteristics and Key Audit Matters (KAMs) disclosures. Journal of Corporate Accounting & Finance, 34 (1), 152-172.

Boonlert-U-Thai, K., Suttipun, M. (2023). Influence of external and internal auditors on key audit matters (KAMs) reporting in Thailand. Cogent Business & Management, 10 (3), 2256084.

Croissant, Y., Millo, G. (2008). Panel Data Econometrics in R: The plm Package. Journal of Statistical Software, 27 (2), 1-43.

Elmarzouky, M., Hussainey, K., Abdelfattah, T., Karim, A. E. (2022). Corporate risk disclosure and key audit matters: the egocentric theory. International Journal of Accounting & Information Management, 30 (2), 230-251.

Fera, P., Pizzo, M., Vinciguerra, R., Ricciardi, G. (2022). Sustainable corporate governance and new auditing issues: a preliminary empirical evidence on key audit matters. Corporate Governance: The International Journal of Business in Society, 22 (1), 194-211.

Fox, J. & Weisberg, S. (2019). An {R} Companion to Applied Regression. Thousand Oaks, CA: Sage.

Hammer, Ø., Harper, D. A. T., Ryan, P. D. (2001). PAST: Paleontological Statistics Software Package for Education and Data Analysis. Palaeontologia Electronica, 4, 1-9.

Hlavac, M. (2022). stargazer: Well-Formatted Regression and Summary Statistics Tables. R package version 5.2.3., https://CRAN.R-project.org/ package=stargazer (24. 9. 2023.)

Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga (2018). Godišnji izvještaj o korporativnom upravljanju, raspoloživo na: https://www.hanfa.hr/media/4540/giku-2018.pdf (15. 11. 2022.)

Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga [HANFA], Zagrebačka burza [ZSE] (2019). Kodeks korporativnog upravljanja, dostupno na: https://www.hanfa.hr/media/4098/zse_kodeks_hr.pdf (24. 9. 2023.)

Hussin, N., Salleh, M. F. M., Ahmad, A., Rahmat, M. M. (2023). The association between audit firm attributes and key audit matters readability. Asian Journal of Accounting Research, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print.

Mah'd, O. A., Mardini, G. H. (2022). Matters may matter: The disclosure of key audit matters in the Middle East. Cogent Economics & Finance, 10 (1), 2111787.

Narodne novine (2005). Zakon o reviziji, Narodne novine, broj 146/05.

Narodne novine (2007). Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti 2007. - NKD 2007., Narodne novine, broj 58/07.

Narodne novine (2017). Zakon o reviziji, Narodne novine, broj 127/17.

R Core Team (2022). R: A language and environment for statistical computing, R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria, dostupno na: https://www.R-project.org/ (24. 9. 2023.)

Segal, M. (2019). Key audit matters: insight from audit experts. Meditari Accountancy Research, 27 (3), 472-494.

Velte (2018). Does gender diversity in the audit committee influence key audit matters' readability in the audit report? UK evidence, Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 25 (5), 748–755.

Velte, P. (2020). Associations between the financial and industry expertise of audit committee members and key audit matters within related audit reports. Journal of Applied Accounting Research, 21 (1), 185-200.

Wahhab, A. M. A., Al-Shammari, M. T. A. A. (2021). Audit committee characteristics, regulatory changes and financial reporting quality in Iraq: Some lessons from Sox Act. International Journal of Economics and Finance Studies, 13 (1), 43-66.

Wuttichindanon, S., Issarawornrawanich, P. (2020). Determining factors of key audit matter disclosure in Thailand. Pacific Accounting Review, 32 (4), 563-584.

Zhang, P. F., Shailer, G. (2022). The impact of audit committee expertise on external auditors' disclosures of key audit matters. International Journal of Auditing, 26 (2), 151-170.

The relationship between key audit matters and audit committee effectiveness after the change of audit regulation

Abstract

In accordance with the new Auditing Act, many changes were introduced in the audit profession, among which was the improvement of the audit committee's position, which is expected to have a high level of competence during cooperation with an external auditor. In this paper, the focus was on the key audit matters that independent auditors highlighted in their reports. Hence, the main aim was to examine the relationship between their number and the effectiveness of that committee in light of changes in audit legislation. The research sample included joint-stock companies listed on the Zagreb Stock Exchange for which data were obtained in the period from 2016 to 2018 and the research models were estimated using panel analysis. The research results pointed out that after the new Auditing Act entered into force, the relationship between the number of disclosed key audit matters and the effectiveness of the audit committee is more negative, similar to the relationship between the number of disclosed key audit matters and the audit committee establishment, what is the primary scientific contribution of the research.

Keywords: audit committee, Audit Act, key audit matters, panel analysis